

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

21. årgang

1998

Nr. 3

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er afdelingschef Hans K. Nielsen, København (formand), direktør, dr. phil. Henrik Becker-Christensen, Åbenrå (næstformand), inspektør Birthe Buur Hansen, Ålborg (kasserer), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), regionschef Palle Castbak, Kalundborg, ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Padborg, kommitteret René Mikkelsen, København, regionschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg og dr. phil. Mikael Venge, København (redaktør).

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø, tlf. 3529 2722.
Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkelte medlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.
Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.
Zise udkommer tre gange om året, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til
Told- og Skattehistorisk Selskab, Redaktionen
Strandgade 100, bygning K, 1401 København K, tlf. 3288 9574
eller til sekretæren,
fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Degns pris

Alle danske konger i middelalderen måtte ile til Viborg, hvis de ønskede papir på udnævnelsen. Først dernæst fulgte i den statsretslige hakkeorden Ringsted og Lund, hvor den nykårede monark måtte fremstille sig for byens borgere, landadelen og de ivrigste af omegnens bønder. Reformationen og enevælden trak respektløst gulvtæppet væk under Viborgs supremati, men for Zise er Viborg stadig en vigtig plet på Danmarkskortet. Landsarkivet minder fortsat om Viborgs gamle rolle som Jyllands hovedby, og på landsarkivet virker Zises specielle ven, arkivar Ole Degn, som vi snart har lovprist så mange gange, at hans eksistens må antages at være velkendt for læserne.

Til forrige nummer bidrog Ole Degn med sin faders erindringer, som satte hans egen sympati for toldhistorien i relief. Her i nr. 3 er vi stolte af at kunne bringe Ole Degns artikel om 1600-tallets danske skibsfart, som den afspejler sig – eller rettere ikke afspejler sig – i Øresundstoldregnskaberne. En artikel, der føjer sig fornemt ind i rækken af kritiske opgør med Øresundstoldregnskabernes kildeværdi, som danske historikere har dyrket siden 1920'erne. Hidtil har man heftet sig ved, at den hollandske og engelske Østersøhandel langt fra afspejles så trofast, som man i den første begejstring over den monumentale kildeudgaves kolonner antog. Nu påviser Ole Degn her i Zise, at faldgruberne i høj grad også gælder Øresunds-

toldregnskabernes indførsler om den indenlandske skibsfart.

Som den energiske og produktive forsker, han er, leverer Degn støt og sikkert det ene væsentlige bidrag til Danmarkshistorien efter det andet – og altid med et venligt blik til told- og skattehistorien. Ganske imponerende er vi i dette nummer i stand til at anmelde to-tre nye publikationer fra hans hånd. Usikkerheden skyldes alene tvivlen, om de to registranter af nørrejyske toldarkiver i denne sammenhæng skal regnes for et eller flere bidrag. I anmeldelsen har vi lidt håndfast slået dem sammen. Hertil kommer den store, monumentale kildeudgave Kanceliets Brevbøger, som er blomstret op i Ole Degns varetægt. Faktisk er Degn så produktiv, at Zises anmeldere slet ikke kan følge med. Hans bind af dansk søfartshistorie anmeldes først i næste nummer.

Anledningen til denne lovprisning er nu ikke alle disse bedrifter, men endnu en generøs gestus overfor Zise fra Ole Degns side, som syner ret iøjnefaldende på forsiden af dette nummer. Man skal lede længe efter et flottere toldkammerprospekt end det, som Nykøbing Mors kan præstere, og som Ole Degn venligt har stillet til vor rådighed. I anmeldelsen nedenfor berøres Limfjordsbyens genopstandelse som toldsted i 1841, efter at Ålborg i nogle århundreder havde siddet tungt på sit monopol. Prospektet har vi derimod

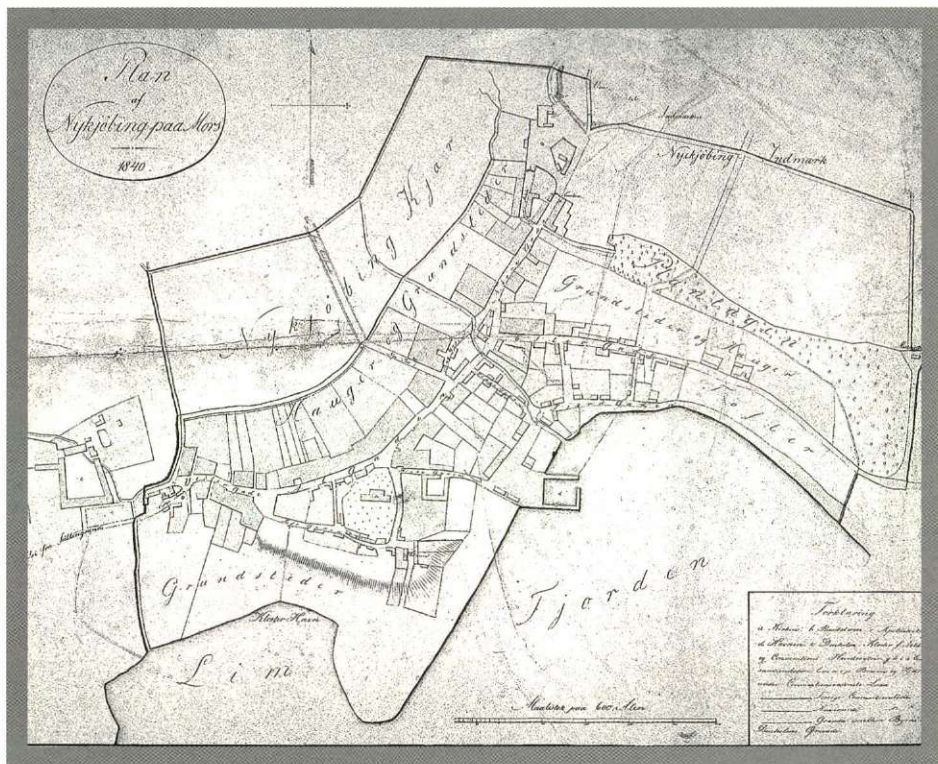
valgt at sætte på forsiden og knytter derfor på dette sted nogle forklarende bemærkninger dertil (jf. Henrik Fode i Dansk Toldhistorie III s. 69 og Degns registrant s. 15).

Forsiden

Det ualmindelig charmerende maleri af Nykøbing Mors havn skyldes en stedlig toldbetjent, J.P. Bagge, og må være malet kort efter toldstedets gen-

oprettelse i 1841. Kunstkenderen kan rynke på næsen ad amatørens naive perspektiv og den barnlige ophobning af aktiviteter. I virkeligheden har den malende toldbetjent med stor behændighed og ganske raffineret tegnet et indtagende portræt af det leben, der udfoldede sig omkring en dansk provinshavn i enevældens sidste årti.

Øverst i maleriet troner imponant Bagges egen arbejdsplads, toldkammeret, fremstillet med tydelig stolthed over det solide, grundmurede hus.

Ikke så festligt som toldbetjent Bagges prospekt, men naturligvis mere akkurat. Kammersekretær P.J. Hjorths kort over Nykøbing Mors 1840 med indtegnet konsumtionslinie (Rigsarkivet, jf. Anders Monrad Møllers artikel om konsumtionskortene, Zise 1988 s.109-130).

Længerne bag toldkammeret er i virkeligheden to af byens købmandsgårde, der illustrerer en vigtig del af toldernes virksomhed. Med sirlig akkuratesse har Bagge varieret købmandsgårdene en anelse, hvorved den ene synes af lidt mere end den anden. Begge er beskedent stråtakte, men til højre er havemur, stakit og en imponerende fire etagers port ind til købmandens private have, der alt sammen tjente til værn mod uvorne unger og fulde søfolk, skubbet frem mod beskueren, mens de tilsvarende installationer til venstre er trukket tilbage. Måske for at give plads til en antydning af Mors set fra søsiden.

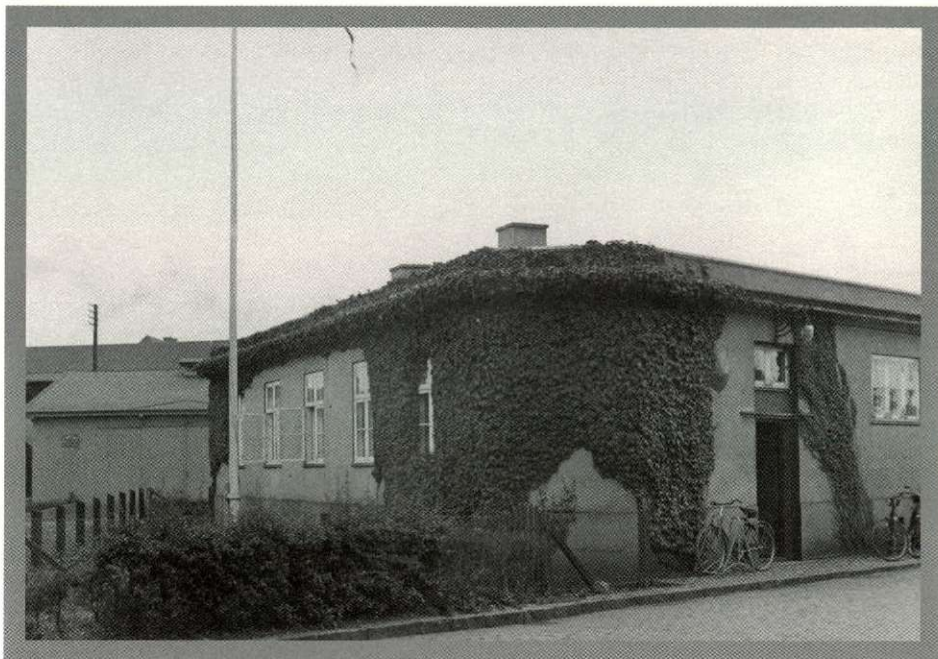
Købmandsgårdene tilhørte to af Nykøbings matadorer og toldkammerets faste kunder. Købmand Fårtoft, der især handlede med korn, residerede til højre, købmand Steenberg til venstre. Fårtoft ses med høj hat og merskumspibe på kajen, hvor han holder øje med sit eget skib, jagten »Den gode Hensigt«, der netop for fulde sejl er stået ind i havnebassin'et. Foran købmandsgården bakser en svend med et monstrum af en trillebør eller sækkevogn, mens Bagge foran købmand Steenbergs gård som en munter kommentar til det hektiske havneliv har anbragt tre af byens poder, der leger hest og vogn. Så undgik han også den prøvelse selv for en garvet kunstner at gengive et rigtigt hestespand.

Maleriets nederste halvdel skildrer livfuldt losning og trafik på havnen, som det var toldernes opgave at overvåge. Kunstneren gør et stort nummer ud af, at havnen var nyanlagt. I hvert fald er bolværket nærmest demonstrativt fremhævet. På havnepladsen ses

stabler af oprullet tovværk, tømmer og teglsten foruden tønder og pakker. Midt i havnebassin'et krydser den nysankomne »Den gode Hensigt«. Jagtens dværgeskikkelse må nok tilskrives pladshensyn. Bagge er begyndt med de skibe, der allerede havde lagt til kaj, og så måtte købmand Fårtofts jagt altså nøjes med det format, den fik. I virkeligheden har den sikkert haft samme størrelse. Fårtoft står ved agterspejlet af »Thisted Smakke«, og bag den ligger som det øverste af tre skibe »Asps Jagt«, som gik for at være Limfjordens hurtigste sejler. På ydersiden af bolværket ligger to »Furbåde«, der sejlede med rødspætter fra Vesterhavet. En interesseret Nykøbingkone har taget opstilling med sin indkøbskurv og parlamentterer med fiskeren nede i båden, mens endnu en kone i skarpt trav er på vej i samme ærinde.

Men hvor er tolderne, kunne man spørge? Den gestikulerende skikkelse nederst til venstre, der velsagtens adviserer ankomsten af endnu en jagt eller smakke, forestiller angiveligt havnefoged Dahl. Er det umuligt, at havnefogeden og tolderen var den samme? Ellers kunne man tænke på personen til højre for købmand Fårtoft, der også er i færd med at udpege et ukendt objekt udenfor maleriet. Indirekte kan maleriet i hvert fald læses som en skildring af en tolders hverdagsliv.

Endelig mærkes et umiskendeligt royalt indslag. Den båd midt i billedet, som to skibstømrere trakterer med stor energi, er »Søblomsten«, hvori den daværende kronprins Christian i 1831 var blevet roet over til Fur. Christian VIII's navnetræk som monark synes iøjnefaldende over toldkammerets pom-

Struer toldkammer omkring 1950, da Robert Lauritsen indledte sin løbebane som tolder, som han skildrer i dette nummer. Vejerbod og toldpakhuset, hvor den excentriske toldforvalter fik bejst sin knallert op, lå til den anden side (foto i Told • Skat-museet). Robert Lauritsen er i øvrigt ikke den eneste senere kendte tolder, der som ung toldelev har skuffet det lille haveanlæg omkring flagstangen. Også Peter Søndergaard, barnefødt i byen, startede sin karriere på Struer toldkammer, men Zises uddrag af hans erindringer udspiller sig nu i nabobyen Lemvig.

pøse trappe. Ingen tvivl om, at toldbetjent Bagge var en god patriot. Overalt, hvor pladsen har tilladt det, vajer et smældende Dannebrog. Anes endnu et kongeligt navnetræk på det særlige havneflag, der blafrer yderst på bolværket? Man fornemmer feststemningen under et kongebesøg i den lille købstad på Mors.

Christian VIII, Danmarks sidste enevoldskonge, besøgte vitterligt Nykøbing under et krydstogt ombord på kongeskibet Ægir den 19. juli 1842. Sin vane

tro fik han forevist alle offentlige institutioner – kirke, skole, arrest og fattighus. Kun brandsprøjterne fandt dog nåde for monarkens kritiske blik, mens det øvrige karakteriseres som »mådeligt«. På moderne dansk: i elendig forfatning. Men som en sand landefader nøjedes Christian VIII ikke med at misbillige. Han satte sig virkelig for at forbedre forholdene. I kirken havde den kunstkyndige konge bemærket, at der manglede en altertavle. Hjemme i København mobiliserede han den tyske

historiemaler Heinrich Eddelin, der var i færd med at udsmykke Christian IV's kapel i Roskilde domkirke. At så Eddelins udkast i første omgang viste sig alt for stort til det lille kirkerum i Nykøbing, er en anden sag. Kongens engagement er umiskendeligt.

Christian VIII tog virkelig sine pligter som enevoldskonge dybt alvorligt, og det anbefales varmt at læse mere om den utroligt foretagsomme monarks meritter i det pragtfulde tre-bindsværk, »Christian VIII's Dagbøger«, som Zises tidligere redaktør, Anders Monrad Møller, publicerede i 1995. Skibstyperne afstår vi fra at kommentere, men de kan

studerer nøjere i samme forfatters fortræffelige »Jagt og skonnert« (1988).

Om Nykøbing Mors' havn har Christian VIII noteret i sin dagbog, at den bestod af en dæmning, og at han ville se velvilligt på borgernes ansøgning om et lån til at udbedre den. Endnu en tolkning af toldbetjent Bagges maleri kunne være den, at det demonstrerer, hvor lykkeligt Nykøbings borgere forvaltede det kongelige lån. Hvorledes dette nu end forholder sig, skal der til slut atter lyde en tak til Ole Degn, der greb kameraet og sørgede for, at toldbetjentens kulørte prospekt kom på Zises forside.

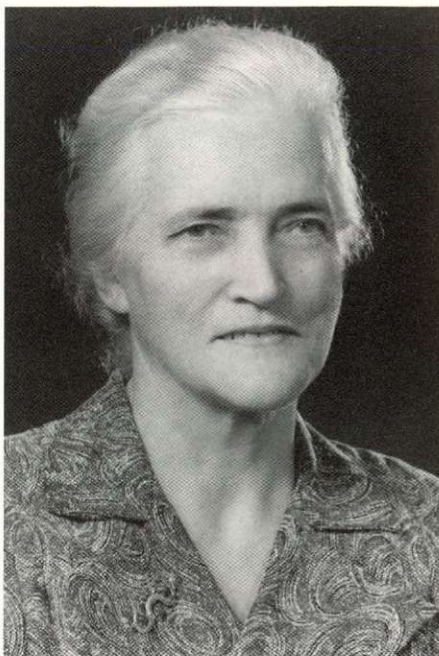
Peter Søndergaard, der i dette nummer beretter om sin debut som voksen tolder, sluttede karrieren som distriktstoldchef i Helsingør. Ved hans afskedsreception mødte der en hel delegation fra bryggeriet Wiibroe, anført af direktøren (foto: Told • Skat-museet). Morskaben drejer sig øjensynligt om, at kassen ikke – som man kunne frygte – indeholdt bryggeriets egne produkter, men Peter Søndergaard formår som den fuldendte diplomat at indflette en let beklagelse i sit minespil.

Erindringer og litteratur

Toldererindringerne i dette nummer er skrevet af to jyder og foregår begge oppe ved Limfjorden. De to forfattere er dog begge siden endt som øboer. Peter Søndergaard, født 1926, distrikts-toldchef i Helsingør 1982-1990 og siden formand for Toldetatens Pensionistforening, er debutant i Zises spalter, mens Robert Lauritsen huskes fra et tidligere bidrag om nogle ret dramatiske oplevelser ved den militære grænsekontrol midt i 1950'erne. Begge tegner i deres erindringer et portræt af en åbenbart udbredt type, den originale toldforvalter. Det giver redaktionen et problem. Intet ville være mere nærliggende end at illustrere artiklerne med fotos af de omhandlede originaler, men så nær vor egen tid kniber det mærkeligt nok med billedstoffet.

Til sidst i dette nummer bringer vi en række bidrag om ny litteratur. Zise tilstræber i princippet aktualitet, men det lader sig ikke skjule, at enkelte anmeldelser kan være lidt længe undervejs. Souschef Mogens Lau, der i sidste nummer beskrev Rønnes gamle toldkammer, anmelder her med 23 års forsinkelse toldinspektør Frederik Teists bornholmske breve, der udkom i 1975. Det er nu ikke Lau, der har smølet. Zise eksisterede simpelthen ikke dengang, selskabet ej heller. I denne kvide har vi valgt at hylde maximen: bedre sent end aldrig.

Til gengæld er vi tidligt ude, når det gælder Karen Hjorths bog om de kvindelige toldere. Emnet har allerede på

Inga Drewsen Gronenberg (1895-1976) er en vigtig skikkelse i Karen Hjorths bog. Som toldkasserer i Esbjerg fra 1948 blev hun toldvæsenets første kvindelige chef. Hendes fader var toldkasserer i København, men døde tidligt, hvorefter hun måtte forsørge familien. Redaktionen takker Inga Gronenbergs unge slægtning, fuldmægtig Michael Olsen, Told- og Skatteregion København, for lån af fotografiet, der skyldes hof-fotografen Elfelt.

forhånd vakt så megen interesse, at vi har bedt Karen Hjorth selv give en introduktion til bogen. En »rigtig« anmeldelse følger efter udgivelsen.

Mikael Venge

Svigefulde Øresundstoldregnskaber

Lensregnskaber og Øresundstoldregnskaber 1634-43

af Ole Degn

Øresundstoldregnskaberne

I Rigsarkivet står i lange rækker de smukt indbundne regnskabsbøger fra opkrævningen af Øresundtolden ved Helsingør i perioden fra 1400-årene til 1857, da tolden efter udenlandsk pres måtte ophæves. I 1890'erne begyndte historikeren Nina Bang med støtte fra Carlsbergfondet arbejdet med udgivelsen af de statelige bind, hvis indhold blev bearbejdet og opstillet i store tabeller.¹ Snart fulgte en international videnskabelig debat om indholdet og værdien af regnskaberne, deres repræsentativitet og pålideligheden, når det gjaldt angivelsen til krævende toldere af varearter og varemængder med henblik på opkrævning af told på et niveau, der efterhånden blev højere og højere i en toldopkrævning, som var internationalt forhadet.² Og tal fra de indholdsrige tabeller har været benyttet i mange sammenhænge for at skildre varestrømmene mellem Østersøområdet og Vesteuropa, den økonomiske udvikling og forholdet mellem Europas søfarende nationer.

Manglende oplysninger om de danske skibe

I forbindelse med en undersøgelse af

den danske skibsfart omkring 1640, udnyttet i »Dansk Søfarts Historie«³ er det bemærket, at Øresundstoldregnskaberne på ingen måde er dækkende, når det gælder den danske søfart. Dette er for en del forståeligt, når det gælder skibsfarten mellem de mange lokaliteter, hvor sejlads foregik, uden at fartøjerne passerede Øresund. Selv om Danmark omkring 1640 også omfattede de ikke meget senere tabte Skånelande, lå opkrævningsstedet ved Helsingør skævt i forhold til kongeriget som helhed. De sydlige dele af Jylland og øerne havde søværts forbindelser med hinanden og med både Østersøområdet og Vesteuropa samt det vigtige Norge uden om Øresund, idet også bælteerne blev benyttet af danske fartøjer. Men hertil kommer, at det for den nævnte periode yderligere har vist sig, at forbløffende mange fartøjer har kunnet sejle mellem nordjyske, nordfynske og nordsjællandske havne og København – uden at blive registreret i Øresundstoldregnskaberne!

Forklaringen ligger her ikke i, at fartøjerne har sneget sig uden om tolderne i det smalle sund. Når det gælder tallet af skibe, der skulle betale told, er der ingen tvivl om, at regnskaberne er pålidelige. Sundet var smalt, tolderne ved deres observationer ihærdige, og var en skipper i en storm tvunget til at

gå igennem uden angivelse, blev han taget næste gang.⁴

Lensregnskaberne og Øresundstoldregnskaberne

Manglerne for de danske skibes vedkommende har andre årsager. De har kunnet konstateres ved at sammenligne oplysninger i regnskaberne fra den tids amter, lenene, og Øresundstoldregnskaberne. Lensregnskaberne er bevaret for årene omkring 1640 fra henved 60 danske len, og her finder man anført fragtbetøb, der er udbetalt til lokale skippere for at sejle kronens enorme oppebørsler af naturalier til København. Der var tale om søtransport af ganske betydelige mængder rug, byg og havre, ærter, smør og flæsk, hvortil kom fiskevarer og brændeved, ligesom kongen også ved køb erhvervede tømmer og mursten til de kongelige byggerier. Transporterne kan nøje følges i regnskaberne, hvortil som bilag slutter sig de originale kvitteringer, underskrevet af eller mærket med navnetræk eller segl af skipperne. Netop kvitteringerne giver ofte ganske præcise oplysninger om skippernavne, godsmængder, fartøjstyper og sejladsdatoer. Det er derfor muligt nøje at sammen-

holde oplysningerne fra disse lensregnskaber med Øresundstoldregnskaberne indførsler.

Manglende registreringer af danske skibe

Af de henved 900 skibe, der her er iagttaget i lensregnskaberne i fragtfart mellem nordlige danske lokaliteter og København i årene 1635-43 og altså i ruter, der skulle føre dem gennem Øresund, er det blot 15, der er fundet også i Øresundstoldregnskaberne.⁵ Af disse 15 skibe kom tre fra Ålborg, et fra Lemvig, tre fra Randers, to fra Århus, tre fra Horsens, to fra Kolding og et fra Kerteminde. En forklaring på, at de øvrige mangler, kan ikke ligge i, at der er tale om skibe med kongens gods, for det gjaldt jo også de 15. Der må være tale om en ubestemmelig vilkårlighed.

Små og store fartøjer: nærsejladss og fjernsejladss

At Øresundstoldregnskaberne også af andre grunde kun oplyser om en lille del af den danske handelsskibsfart, fremgår af mange forhold. Sammenligninger mellem de i regnskaberne anfør-

Tabel 1. Handelsflåden i Århus 1634-35, fordelt efter læstetal:

Læstetal	2-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-
Øresundstoldregnskaberne	2	4	1		1			1
Læstetoldsregnskab	6	10	6	7	2		3	1

Kilde: Øresundstoldregnskaber 1635. Kæmnerregnskab fra Århus 1634-35.

te skippere og dem, der forekommer i lokale toldregnskaber og andre regnskaber viser, at tallet af skippere og skibe har været langt større, end Øresunds-toldregnskaberne lader ane.

Således anfører Øresundstoldregnskaberne ni skibe fra Århus i 1635, mens et lastepengeregnskab fra byen i dens kæmnerregnskab 1634-35 anfører hele 35. Fordelingen efter læstetal er som i tabel 1.

Selv om tallene ikke er store, viser de, at de små fartøjer ikke optræder i

Øresundstoldregnskaberne i samme omfang som de store. Formentlig har de også været anvendt mere i lokal skibsfart.

Den geografiske skævhed

Skævhederne understreges yderligere ved en sammenligning for årene 1634-43 mellem de skippere, man møder ikke blot i Øresundstoldregnskaberne og lensregnskaberne fra mange køb-

Tabel 2.

Skippere i Øresundstoldregnskaberne, lensregnskaber, bropenge- og toldregnskaber m.m. 1634-43.

Område Skippere i:

	Øresunds- toldregn- skaber	Lensregn- skaber, alene	Øvrige regn- skaber, alene		Øresunds- toldregn- skaber	Lensregn- skaber, alene	Øvrige regn- skaber, alene
<i>Købstæder</i>				<i>Landet</i>			
København	271	17	8	Sjælland	8	30	3
Sjælland	142	55	27	Skåne	2	2	
Bornholm		17		Halland	52	101	33
Skåne	107	42	1	Blekinge		1	
Halland	91	20	12	Loll.-Fal.	3	51	3
Blekinge		4		Fyn		4	9
Loll.-Fal.	28	13	29	Jylland	30	100	127
Fyn	24	34	11	Slesvig	6		134
Jylland	297	142	84				
Slesvig	89	11	45	I alt	101	289	309
Gotland	4	2	1				
I alt	1.053	357	218	By og land, Ialt	1.154	646	527

Anm.: 46 skippere uden stedsangivelse er ikke medtaget, heraf 35 fra lensregnskaber og 11 fra øvrige regnskaber.

Kilde: Øresundstoldregnskaber, lensregnskaber og bropenge- og toldregnskaber, se Ole Degn og Erik Gøbel: *Dansk Søfarts Historie 2 1588-1720*, s. 203-04.

stæder, men også i et mere omfattende materiale af bropenge- og toldregnskaber m.m. jfr. tabel 2.

Af det samlede antal skippere, der kendes fra dette materiale, 2.327, optræder de 1.154 i Øresundstoldregnskaberne, de 646 alene i lensregnskaberne og de 527 alene i bropenge- og toldregnskaber m.m. Suppleringerne af Øresundstoldregnskabsmaterialet fås især for Lolland-Falster, Fyn og landdistrikterne, mens især København, Halland og Skåne er overrepræsenteret i Øresundstoldregnskaberne, jfr. tabel 3. Bedst repræsenteret er de københavnske skippere. Af de henved 300, der her kendes fra Øresundstoldregnskaberne, lensregnskaberne og øvrige regnskaber forekommer de 92% i Øresundstold-

regnskaberne. For de sjællandske og slesvigske købstæder er procenttallet 63 og 61, for de fynske 35. Meget lavere tal ses for de lolland-falsterske, fynske og slesvigske landdistrikter, blot nogle få procent.

Mellem købstæderne er der flere som Stege, Rønne, Nykøbing Mors og Varde, der overhovedet ikke optræder i Øresundstoldregnskaberne, og dog kendes der fra de øvrige regnskaber henholdsvis 15, 12, 18 og 14 skippere fra disse byer. Øresundstoldregnskaberne fortæller en del om Danmarks deltagelse i skibsfarten mellem Danmark øst og vest for Øresund, mellem Østersøområdet og Vesteuropa, men billedet er skævt. Når København og Halland er så godt repræsenteret, skyldes det for

Tabel 3.

Skippere i Øresundstoldregnskaberne, lensregnskaber, bropenge- og toldregnskaber m.m. 1634-43.

Område	Øresund i % af samtlige regnskaber	Personer	Område	Øresund i % af samtlige regnskaber	Personer
<i>Købstæder</i>			<i>Landet</i>		
København	92	296	Sjælland	20	41
Sjælland	63	224	Skåne	50	4
Bornholm	0	17	Halland	28	186
Skåne	71	150	Blekinge	0	1
Halland	74	123	Loll-Fal.	5	57
Blekinge	0	4	Fyn	0	13
Loll-Fal.	40	70	Jylland	12	257
Fyn	35	69	Slesvig	4	140
Jylland	57	523			
Slesvig	61	145	I alt	?	699
Gotland	57	7			
I alt	65	1.628	By og land, Ialt		2.327

Helsingørs havnefront eller rettere strandside omkring 1600, da Øresundstoldens storhedstid satte ind. Skibene blev liggende på reden, mens skipperne satte i land for at fortolde (stik i Braunius: *Civitates orbis terrarum*).

en del, at den livlige lokaltrafik mellem de to lokaliteter måtte passere Helsingør.

Med iagttagelsen af Øresundstoldregnskabernes manglende registreringer og den skæve geografiske placering for den danske skibsfart har vi endda ikke berørt det sikkert vigtigste problem: smuglerier. Vel var smuglerier omkring 1640 for de ellers toldfri danske skibe kun aktuelle, når det gjaldt sejlads med udenlandske varer, hvor danske skipper måtte betale på lige fod med udenlandske. Men her har underdeklareringer og falske oprindelseserklæringer givetvis været af betydning.

I forholdet til de såkaldte toldrullers mange toldsatser for de forskellige varer har det været forholdsvis let for skipperne og deres købmænd at snyde tolderne. Varepartier kunne angives for andet, end de var, og mængdeangivelserne var det let at ansætte for lavt.⁶ Havde toldvisitørerne i Sundet og Bælterne dog først fattet mistanke til et

skib, blev der taget alvorligt fat. I 1620 blev der udlagt et gammelt skib i Øresund, hvori kunne udlosses de skibe, der gjorde forsøg på at snyde med tolden.⁷ I 1633 fastsattes som procedure, at en skipper, der ikke havde fortoldet på rette måde, skulle sendes til København. Her udtog man så først det gods, hans toldseddel lød på, efter den vægt og det mål, der brugtes på oprindelsesstedet. Derefter blev der taget dom på, om det tiloversblevne skulle være prise.⁸

Konsekvensen af Øresundstoldregnskabernes mangler

Det er uheldigt, at Øresundstoldregnskaberne er behæftet med mangler ikke blot på grund af placeringen af toldstedet i det danske rige, men også på grund af en tilsyneladende noget vilkårlig registrering. En sådan kan også bemærkes på andre områder. Det

er således iøjnespringende, at selv om Ostindisk Kompagni begyndte sin virksomhed i 1616, optræder de første danske skibe omtalt i Øresundstoldregnskaberne med sejlads på Ostindien først i 1700-årenes første årti.

Når det gælder en udnyttelse af Øresundstoldregnskaberne med henblik på at få et overblik over udviklingen i den danske skibsfart, må resultatet altså siges at blive noget usikkert. Dog må man formode, at de store årlige

variationer i tallene af registrerede danske skibe afspejler visse hovedlinjer. Man ser således klart nedgangsperioderne under krige, hvor Danmark deltog, og tilsvarende opgangsperioder i tider, hvor europæiske krige har givet muligheder for den danske skibsfart.⁹ Man må her bemærke, at Øresundstoldregnskaberne er det eneste, nogenlunde ensartede regnskabsmateriale, der afspejler skibsfarten over et langt tidsrum.

Noter

Vedrørende de utrykte kilder, se Ole Degn og Erik Gøbel: Skuder og kompagnier. Dansk Søfarts Historie 2, 1588-1720. Kbh. 1997 s. 203-204.

1. Nina Bang: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497-1660, 1-2. Kbh. 1906-33. – Nina Bang og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661-1783 og gennem Storebælt 1701-1748, 1-2. Kbh. 1930-53.

2. Se således Astrid Friis: Bemærkninger til Vurdering af Øresundstoldregnskaberne og Principerne for deres udgivelse, Historisk Tidsskrift 9, IV, 1925-26, s. 109-82. Aksel E. Chr istensen: Der handelsgeschichtliche Wert der Sundzollregister. Ein Beitrag zu seiner Beurteilung, Hansische Geschichtsblätter 59, 1935, s. 28-142. Aksel E. Christensen: Anmeldelse af Nina Bang og Knud Korst: Tabeller, Historisk Tidsskrift 10,

III, 1934-36, s. 112-30. Eli F. Heckscher: Öresundstullräkenskaperna och deras behandling, Svensk Historisk Tidsskrift 1942 s. 170-86.

3. Ole Degn og Erik Gøbel: Skuder og kompagnier s. 24, 43-48, 71, 74, 75, 119, 131.

4. Jf. Heckscher s. 176-77. Ole Degn: Lygtepenge. En Øresundstoldafgift fra årene 1635-43, Zise 1986 s. 20.

5. Mens der er set bort fra skibe afsejlet fra lokaliteter på Sydfyn, Sydsjælland og øerne og Sydsåne og Blekinge, er medregnet skibe afsejlet fra områderne nord herfor.

6. Kancelliets Brevbøger 1640-1641. Kbh. 1950 s. 261, 279.

7. Kancelliets Brevbøger 1616-1620. Kbh. 1919 s. 802.

8. Kancelliets Brevbøger 1633-1634. Kbh. 1936 s. 152.

9. Jf. grafen i Ole Degn og Erik Gøbel: Skuder og kompagnier s. 196-97.

Toldmedhjælper i Lemvig

af Peter Søndergaard

Peter Søndergaard tog realeksamen i fødebyen Struer i 1943. Hans fader var remisearbejder ved DSB, han var den ældste af fem børn, men en videre uddannelse selv for en opvakt søn var udelukket. At han netop valgte toldvæsenet hang sammen med, at hans søster passede børn hos en toldassistent i Struer.

Adgangen til det forjættede land, den faste ansættelse i toldetaten, var dog ingen let sag i en mørk og anspændt tid. At det

overhovedet kunne lade sig gøre for Peter Søndergaard og hans fader at tage turen til hovedstaden for at fremstille sig i departementet skyldtes for det første, at faderen som DSB-ansat fik fribilletter, dernæst en behjertet mosters indgriben. I mange andre erindringsartikler har man set en lokal politiker gøre sin indflydelse gældende. Peter Søndergaards held blev, at hans moster holdt hus for professor Johannes Brøndsted i Sølvgade, der kom sammen med generaldi-

Familien Søndergaards beskedne, men nydelige hus ved anlægget i Struer. Huskøbet midt i 1930'erne var en stor økonomisk belastning, men på langt sigt en klog disposition.

rektør Knud Korst privat og lagde et godt ord ind for det unge menneske fra Struer.

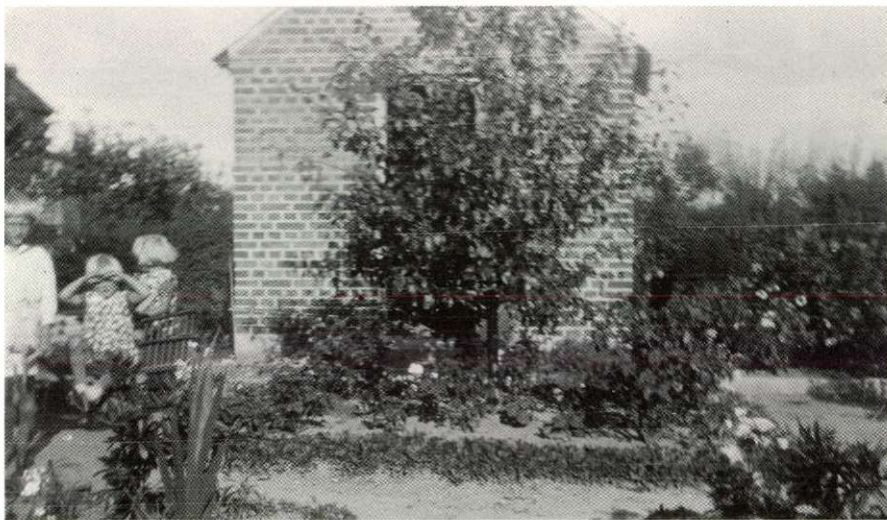
Ekspeditionen indbefattede en døgnlang jernbanerejse, opholdt af bombardementer og sabotage, men gav altså resultat. Fra 1. januar 1944 var han ansat som toldelev, ovenikøbet i hjembyen Struer. Om alt dette nærmere i Peter Søndergaards erindringer, som snart bliver trykt. I dette glimt springer vi forbi elevtiden, der indbragte ham en flot førsteplads på Toldskolen, og frem til hans ansættelse som »voksen« tolder. Den 2. januar 1947, netop fyldt 20 år, troppede Peter Søndergaard op på Lemvig toldkammer som nyudnævnt toldmedhjælper.

Lemvig toldkammer er efter min opfattelse en smuk, pompøs bygning. Den er gulkalket og ligger på et gadehjørne med en smuk udsigt over havnen. Byg-

ningen er på to etager og med høj rejsning. I stuetagen lå opsynskontor, vejerbod og pakhus, mens 1. salen rummede tjenestebolig og regnskabskontor. Ligesom i Struer havde toldkammeret også en toldjolle.

Regnskabskontoret, hvor jeg skulle gøre tjeneste, var delt på langs af en ekspeditionsskranke. På personalesiden stod op til skranken en høj dobbelt-pult med skrå skriveflader. Som adskillelse mellem de to skriveflader var anbragt reoler til regnskabsbøger og blanketter. Til hver arbejdsplads hørte en højbenet taburet. Udover mig var der en toldelev og en kontorassistent på regnskabskontoret.

Kontoret blev opvarmet af en kakkeldovn. Om morgenen fyrede rengøringskonen op, dog ikke så tidligt, at

For remisearbejderfamilien i Struer spillede kolonihaven i »Alaska« en stor rolle, også økonomisk. Havehuset kom under krigen til at rumme en gris. Her ses en meget ung Peter Søndergaard sammen med to søstre.

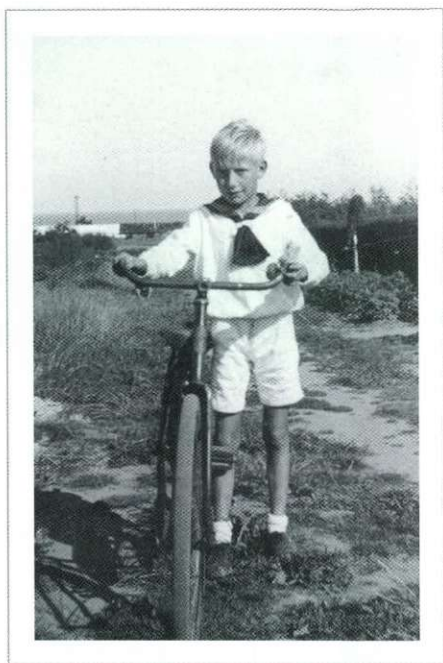
det ikke stadig var hundekoldt, når vi mødte. Resten af dagen måtte vi selv fyre og i øvrigt også bære brændsel op. For hurtigt at få varmen fyrede vi så kraftigt, at det henad frokosttid blev så varmt, at der næsten ikke var til at være.

Toldforvalter Edgar Hansen var meget jovial og selskabeligt anlagt. På nogle af Lemvigs værtshuse var han et kendt ansigt. Der var også visse kroer i oplandet, hvor han selv foretog »eftersyn«. I øvrigt var han i det daglige meget omgængelig, selv om han på nogle punkter havde idéer, der ikke passede os så godt.

Tjenesteboligen var lys og rummelig, men man kunne ofte konstatere, at familien for at spare varme og elektricitet opholdt sig i chefkontoret, der stødte op til tjenesteboligen og nærmest dannede adskillelse mellem regnskabskontoret og toldforvalterens bolig. Jeg bemærkede jævnligt, at spareiveren gik så vidt, at stikket til støvsugeren blev sat i stikkontakten i kontoret, når der skulle støvsuges i lejligheden.

Skulle man finde en undskyldning herfor, må det være, at selv en toldforvalterløn ikke var særlig stor. At småskillingerne betød noget, fremgår da også af følgende. Når »Mathilde« hver uge ankom med stykgods fra København, stod Edgar Hansen op og afsatte et nummer i indgående bog. Losningen blev nemlig påbegyndt før klokken 8, og så skulle der betales diæter for indklarerings. Disse kontordiæter snuppede han, idet han påberåbte sig at have haft ekspeditionen ved at afsætte nummeret. At det så var os andre, der udførte arbejdet, så han stort på.

Mens jeg gjorde tjeneste i Lemvig, blev der afholdt et møde i Holstebro

En stolt 6-7-årig Peter Søndergaard med sin første cykel, fotograferet i søndagstøjet udenfor kolonihaverne i Struer.

for personalet ved en række vestjyske toldkamre. Her talte overtoldinspektør Kroman om beskatningen og bekæmpelsen af de unddragelser, der fandt sted. Efter foredraget stod Edgar Hansen op og bedyrede, at der i hvert fald ikke fandt unddragelser sted i Lemvig tolddistrikt. Det skulle nogle år senere vise sig, at denne bombastiske udtalelse aldeles ikke holdt stik.¹ I øvrigt var der en del, der kunne tyde på, at han ved denne lejlighed havde festet forud for sammenkomsten. Så vi var nogle stykker fra Lemvig, der sad og krummede tær.

I toldopsynet var der en overtoldassistent og en toldassistent, mens en ræk-

I et rosenflor af unge piger kunne man kalde dette billede, taget en forårsdag i 1943 af en lidt genert Peter Søndergaard, omgivet af kvindelige klassekammerater. Overvægten af piger forklares ved, at billedet forestiller Struer realklasses franskhold. Til højre for Peter Søndergaard står Lissy, foran sidder og ligger Erna, Elly, Ena, Anna Lise, to Elna'er samt Birgit. Ved siden af en mandlig klassekammerat står lærer O.V. Hansen.

ke toldbetjente alle var stationeret i Thyborøn. Toldassistenten var Robert Svalgaard, senere kendt for sit arbejde for Toldhistorisk Selskab, men da var han stationeret i Thisted. I Lemvig udførte han et stort arbejde for rokлубben. Han var tillige en god kollega, der sørgede for, at jeg også blev inddraget i inkvirering af opsynsopgaver. Sammen foretog vi inkvirering af fiskerkuttere, der vendte hjem efter at have landet fangsten i engelsk havn. Vi fandt nu aldrig noget. Senere blev jeg gode venner med en fisker. Jeg fandt da ud af, at de advarede hinanden over radioen. I øvrigt var smuglerierne på dette tidspunkt, så vidt jeg kunne

skønne, begrænset til appelsiner og tobaksvarer.

Stort set var arbejdsopgaverne på kontoret i Lemvig de samme, som jeg havde beskæftiget mig med i Struer og Holstebro. Nyt for mig var dog to områder, jeg i udstrakt grad kom til at beskæftige mig med, nemlig skibsregistrering og mønstringsforretninger. De mange fiskerfartøjer, der var hjemmehørende i distriktet, gav meget mønstringsarbejde, specielt ved den årlige ommønstring, der skulle ske indenfor et kort tidsrum. Det gav et betydeligt arbejdspress. Vi var derfor som regel nødt til at udføre denne opgave udenfor ekspeditionstid, hvilket medførte,

at der skulle betales diæter. Vi var imidlertid meget fleksible. Stod skipperen og skulle bruge papirerne her og nu, foretog vi ommønstringen med det samme, men opkrævede alligevel diæter, idet vi så måtte udskyde andet arbejde til efter ekspeditionstiden. I øvrigt betød disse småpenge intet for fiskerne, der tjente store penge på dette tidspunkt.

Amtstueforretninger havde vi også haft i Struer, men ikke i samme omfang som i Lemvig. Her var der et betydeligt antal udbetalinger af statspensioner. En enkelt gang medvirkede jeg også ved en skibsmåling.

Når jeg tænker tilbage, er jeg i øvrigt lige ved at tro, at den sværeste opgave var at holde styr på blanketterne og

blanketkassen. Det var sådan, at kunden skulle betale 2 øre for de fleste blanketter, der skulle anvendes. Beløbet i blanketkassen og antallet af brugte blanketter passede imidlertid aldrig sammen. Så var der to muligheder. Enten at lægge det manglende beløb i kassen. Eller også kunne man købe det manglende antal blanketter i boghandelen. Det sidste var det billigste.

Toldjollen blev hvert år taget op af vandet og anbragt i pakhuset. Ved at påtage mig arbejdet med at skrabe og male jollen fik jeg næsten ubegrænset råderet over den om sommeren. Det benyttede jeg mig flittigt af. Desværre var jeg ikke et geni til at sejle jollen. Når vi skulle ud af havnen, måtte jeg mange gange lidt den tort, at fiskerne

Peder Søndergaard som ivrig, ung DU'er. Under den tyske besættelse blomstrede foreningslivet. Det er kammeraten Aksel til højre.

stod på kajen og grinede. Og så havde vinden en ulyksalig tilbøjelighed til at løje af henunder aften. Var vi ikke opmærksomme, kunne vi komme til at ligge og drive for strømmen. Men her viste fiskerne sig alligevel som gentlemen. Der var altid en, som startede kutteren for at komme os til undsætning og trække os i havn.

I Lemvig hændte det, at jeg måtte påtage mig gadefejning og snerydning, når vores fejemand var syg, og som told-

medhjælper måtte jeg hver morgen på posthuset for at hente post. Da jeg mange år senere kom til at undervise toldbetjentene på Toldskolen, beklagede de sig over, at de blev brugt til postafhentning. Som man vil forstå, kunne de ikke hente medlidenhed hos mig.

Jeg havde gode DUI-venner i byen, og en dag spurgte de, om jeg ikke ville med til generalforsamling i DSU om aftenen. Mine indvendinger om, at jeg ikke var medlem, prellede af på dem.

Det var ikke hvalpefedtet, der prægede den 18-årige DUI'er og toldelev Peter Søndergaard, da han sammen med Aksel vandrede Jylland rundt i befrielsessommeren 1945. Her provianteres i Århus. I erindringerne skriver han ellers, at familien levede godt i krigsårene af grøntsager fra kolonihaven og af kaniner, som man fodrede med grønt fra grøftekanten, aks, der blev samlet på de nybøstede marker, og roer, man tiltuskede sig hos en venlig bonde. Grisen i kolonihaven fik madaffald, som familien hentede hos venner. Sammenlignet med resten af Europa var Danmark nok det bekendte smørhul. Ved befrielsen gik DUI'erne og andre unge fra dør til dør og samlede madvarer, penge og tøj ind til Struers norske venskabsby, Sarpsborg.

Da generalforsamlingen var slut, blev jeg nødt til at melde mig ind, for da var jeg blevet valgt til formand.

Foreningsarbejdet viste sig hurtigt at være noget, der interesserede mig. DSU i Lemvig var på det tidspunkt kørt helt ned, men det lykkedes os at få gang i den. Vi skulle også skaffe penge. Foreningen havde en ret stor gæld, og vi skulle bruge penge til det daglige arbejde. Vi fik så den idé, at vi kunne afholde et lotteri. Vi fik lovning på en række gevinster – troede vi – og politiets tilladelse til at afholde lotteriet. Selv om vi ikke fik udsolgt, var salget tilfredsstillende, og udtrækningsdagen nærmede sig.

Vi tog så rundt for at hente gevinsterne. Det gik også godt, men da vi kom til det lokale Stjernedepot, fik vi en ubehagelig overraskelse. Bestyreren ville nemlig hverken give eller sælge os den kasse øl, der var hovedgevinsten. Her må indskydes, at det var en god hovedgevinst dengang, for det var næsten umuligt at skaffe øl. Vi slog naturligvis på, at vi havde fået lovning på øllerne, men det hjalp ikke. Tilbage stod så vi. En hurtig rådslagning gjorde det klart, at vi blev nødt til at snyde og udtrække et nummer, der ikke var

Det var i toldmedhjælper-tiden i Lemvig, at Peter Søndergaard traf sin senere hustru. Her ses det unge brudepar ved bryllupsfesten den 28. august 1948. Brudgommen var 21, bruden 19. Som DUI'er havde Peter Søndergaard selv været med til at opføre DUI-huset på Toftum Bjerge, hvor bryllupsfesten blev holdt.

solgt. Nød bryder som bekendt alle love. Vi var bestemt ikke glade for at bruge den udvej, men til gengæld er det eneste gang, hvor jeg helt bevidst har været med til at svindle.

I disse år afholdt så godt som alle foreninger bal. Jeg og mine venner deltog i mange af dem. For at overvinde hæg-

ningerne overfor det smukke køn startede vi som regel med et par »gewesener«. Vores foretrukne drik var absinth, der havde et ret højt alkoholindhold. Der var på den tid ikke meget at vælge imellem. På et af disse baller traf jeg Inger, der senere skulle blive min kone. Jeg dansede med hende flere gange og fik også mandet mig op til at spørge, om vi skulle mødes igen, og det skulle vi. Vi fik stor sympati for hinanden, så det varede ikke længe, inden vi forlovede os. Og så varede det i øvrigt heller ikke så længe, inden vi giftede os.

Mit foreningsarbejde i DSU var efterhånden blevet ret omfattende og havde heldigvis en sådan karat, at jeg var blevet indviklet i andet partiarbejde. Her spåede man mig en kommunalpolitisk fremtid. Af den grund, men også fordi Inger og jeg efterhånden havde en stor vennekreds, kom en forflyttelse til Skive meget på tværs. Dengang var der ingen, der satte spørgs-

målstegn ved styrelsens ret til at forflytte personalet. Også uden at spørge. Som den eneste gang i mine mange år i toldvæsenet overvejede jeg at tage afsked med etaten. Det kom så vidt, at jeg havde fået løfte om andet arbejde. Men jeg turde alligevel ikke tage springet. Heldigvis.

Note

1. Jf. Henry G. Petersens festlige skildring af Lemvig og dens 21 øldepoter i Zise 1984 s. 91-95, En tolders erindringer s. 169-174. Lemvigs smukke toldkammer er gengivet i Zise 1987 s. 59, hvor Ejner Viggo Petersen portrætterer endnu en original toldforvalter. Artiklen er lånt fra Peter Søndergaard: Set gennem mine briller. Erindringer fra 46 års tolderliv, som er under udgivelse af Told- og Skat-tehistorisk Selskab. Redaktionen takker Peter Søndergaard for lån af fotografier.

Drikker knægten?

af Robert Lauritsen

Robert Lauritsen, født 1934, er jyde og voksede op på forældrenes gård ved Karup. Han tog realeksamen i 1950 og drog dernæst ind på Skive toldkammer for at aflevere en ansøgning om at blive elev i toldvæsenet. Toldforvalteren rådede ham til også at søge ansættelse ved »trafik-etaterne«, men snart kom der brev om, at han var ansat som toldelev i Struer. Her begynder Robert Lauritsens erindringer, der tegner et portræt af hans første chef, en yderst utraditionel, men i grunden ganske sympatisk toldforvalter.

Min far og jeg tog straks til Struer for at hilse på chefen, toldforvalter Johannes Christensen, og for at finde et logi til mig. Vi fik kørelejlighed som »medhjælper« på en lastbil, der skulle levere slagtesvin til Struer Andels Svineslagteri. Johannes Christensen var på alder med min far, men marstaller og ungkarl.

Et af de spørgsmål, han stillede i samtalens løb, lød til min store undren: »Drikker knægten?« Det kunne min far svare benægtende på. Jeg var kun 15 år. Senere fandt jeg ud af, hvorfor toldforvalteren stillede spørgsmålet. Han havde tidligere haft en elev, som – så snart han havde tjent 4 kr. i diæter – styrtede op til skibshandleren og købte fem øl. Diæterne gik dengang ikke i statskassen, men tilfaldt ubeskåret den medarbejder, der havde

udført opgaven. De to toldelever på regnskabskontoret tjente deres diæter ved at klarere skibe udenfor arbejdstid. Pudsigt nok var det skibshandlerens kommis, der første gang tog mig med i Struer lystanlægs pavillon en sommeraften for at få et par øl.

Johannes Christensens spørgsmål afspejler nok hans faderlige omsorg for elever og medarbejdere. Arbejdstiden var dengang 8-17 på alle ugens seks hverdage, juleaften til klokken 14, men nytårsaften til klokken 17. Jeg husker, at han det første år spurgte, om jeg skulle hjem til mine forældre nytårsaften, og hvornår jeg skulle afsted. Jeg bad om lov til at tage et tog mod Holstebro ved 15-tiden, som havde forbindelse med en bus. Så kunne jeg være hjemme halv syv, men toldforvalteren mente, at det var alt for sent for mig at komme hjem. Jeg fik besked på at tage et tog tidligere, selv om det betød, at jeg skulle afsted allerede ved 1/2 11-tiden om formiddagen. En overtoldassistent, der var toldforvalterens stedfortræder og gerne ville have fri ved middagstid, fik besked på at blive. Han og konen måtte tage lyntoget klokken 17 for at besøge svigerforældrene i Skive. Da min ældste broder skulle giftes, bad jeg om at få fri indtil middag om mandagen, men toldforvalteren gav mig fri hele mandagen og tilbød også at give mig fri om lørdagen, så at jeg i

Lystbådebroen i Struer 1950. De mange flag, der blaftrer i vestenvinden, skyldes et besøg af kongeskibet i Struer havn.

god tid kunne nå frem til brylluppet om søndagen, men jeg var meget tilfreds med friheden om mandagen.

Johannes Christensen var som nævnt ungkarl. Jeg ved ikke, om han havde lidt skuffelser med piger, men han omgikkes dem nødig. Han fik tilbudt ansættelse af en kontorassistent, men afslog. Så hellere klare sig med toldeleverne. På de tider blev der jo ikke ansat kvindelige toldelever. Før min ansættelse havde overtoldassistentens kone en dag mellem jul og nytår besøgt toldkammeret og haft kaffe og hjemmebak med til hele styrken (seks mand). Men kvinder og hygge var ikke noget for toldforvalter Christensen.

Han flygtede ud af kontoret, hvor der var dækket op.

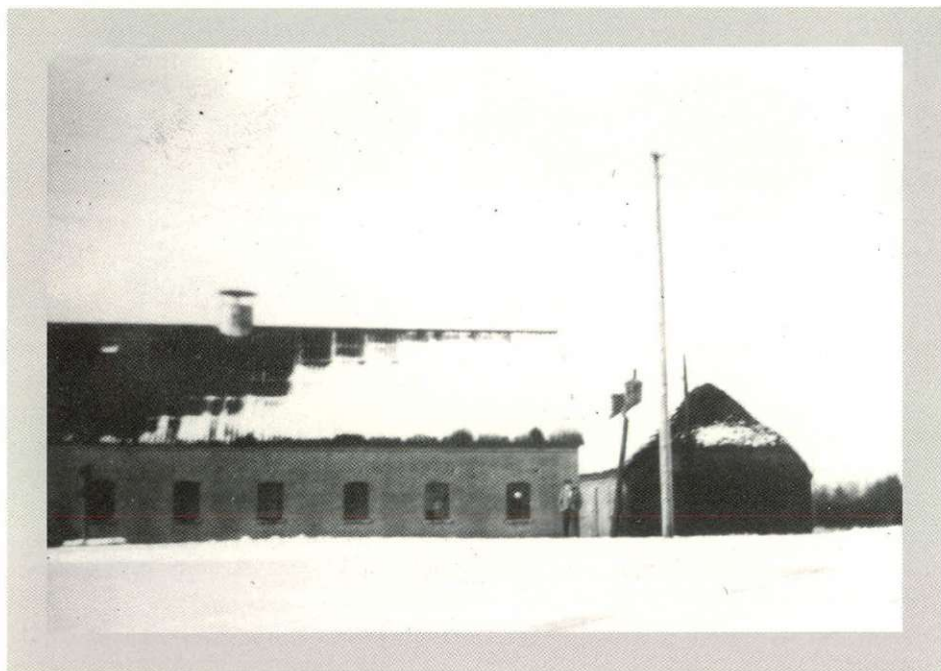
Til gengæld var toldforvalteren ivrig lystfisker. For at komme rundt til de mange fiskevande i nærheden af Struer, hvad enten det var Limfjorden, Storåen eller en sø, fandt han på den tids luksus: at anskaffe sig en knallert. Det indbragte ham dog et problem. Hvor skulle han opbevare køretøjet? Det løste han på en utraditionel måde. Hjemme i hans lejlighed var der ikke plads, men han fik installeret en talje over porten til toldpakhuset, hvor knallerten fik »garage«. Taljen hang ganske vist frit i luften og blafrede, men det klarede han ved at få skåret

hul i siden af porten, så snoretrækket kunne sidde i klemme i porten, og taljen være i sikkerhed i pakhuset.

Før udnævnelsen til toldforvalter havde Johannes Christensen været en dygtig tarifieringstolder. Det fortæltes, at han havde fortoldet et parti damebeklædning, herunder bh'er. Der var stor forskel på toldsatsen, hvis varen indeholdt over eller under 2% silke. Bh'erne blev angivet til den lave toldsats, men Johannes Christensen var sikker på, at de indeholdt mere end 2% silke. Han

udtog derfor en prøve og sendte den til undersøgelse i København. Det første svar gik ud på, at der højst var 2% silke, men han var så sikker i sin sag, at han sendte prøven afsted igen, og denne gang lød svaret bekræftende. Der var mere end 2% silke.

Med alle sine særheder var Johannes Christensen en god chef. Om min tid som toldelev kan jeg tilføje, at vi allerede i 1950'erne gav os af med forebyggende restance. Den sidste dag i hver måned skulle virksomhederne indbetale

Robert Lauritsens fødegård Nørgård, der ligger i Resen mellem Karup og Skive, tæt på Kongenshus Mindepark. Fra sin barndom mindes han, at gårdens fjernere jorder var opdyrket bedejord, som heller ikke kunne dyrkes hvert år, men måtte ligge brak nogle år. Kostalden blev ombygget 1939, mens stuehuset endnu er det gamle fra 1797. Gulvet var lagt direkte oven på sandet, husker han. Stuehuset blev først ombygget i 1978. Robert Lauridsen er ud af en soskenflokk på syv, og en af hans brødre skimtes ved hjørnet af kostalden.

I januar 1953 gik den 18-årige Robert Lauritsen på fagkursus i København, som dette gamle månedskort til sporvognen vidner om.

forbrugsafgifterne. Mange havde betalt i dagene inden, men især en del restauratører blev »rykket« pr. telefon om formiddagen, hvor vi henstillede, at de betalte senest klokken 14 for, at vi kunne afslutte vores regnskab. Vi skulle samme dag sende en intradeliste til departementet. Hvis nogen skulle være i tvivl: en intradeliste er en summarisk oversigt over indtægterne fordelt på de forskellige indtægststyper.

Den farvede benzin var endnu ikke kommet på markedet, og landmændene skulle have godtgjort benzinen til deres traktorer. Ved købet af benzinen fik de udleveret en særlig blanket, der skulle føres ind i en forbrugsbog, hvor

der også skulle føres regnskab over hvor mange liter, der blev fyldt på traktoren, og hvor mange timer, de kørte. Det hændte, at landmændene rekonstruerede regnskabet, hvorpå det somme tider viste sig, at de havde kørt i mere end 24 timer i døgnet. Hvert kvartal hentede de dernæst pengene ved kassen. Toldvæsenet skulle kontrollere regnskaberne, og toldassistent Niels Christian Petersen tog gummistøvlerne på og kørte distriktet rundt på sin cykel. Han blev senere kendt for sin slående lighed med præsident John F. Kennedy.

Det var ret kort efter krigen, og der kom mange gavepakker fra Amerika.

Måske havde folk en rig onkel derovre, eller var det sat i system? Jeg husker en restauratør, der jævnlig hentede gavepakker, der altid indeholdt konserver og kaffe. Modtagerne fik naturligvis lov til at betale told og afgifter.

Biografisk note

Robert Lauritsen har som andre toldere sandet, at forflyttelser var prisen for en karriere i toldvæsenet. Opvokset på den jyske hede førtes han til Sydsjælland og Lolland-Falster, hvor han faldt så godt til, at han er endt som falstring.

Hans første post på Sydhavsøerne var som overtoldassistent i Nakskov i 1962. I 1972 vendte han tilbage til heden som viceretoldinspektør i Herning, men i 1975 udnævntes han til toldinspektør i Nykøbing Falster. Ved fusionen i 1990 blev han funktionschef i den nye Told- og Skatteregion Maribo, hvorfra han

tog sin afsked i 1998. Hvis man regner efter, er det blevet til 30 år i den gamle toldetat, fra han mødte som toldelev på Struer toldkammer den 1. august 1950, efterfulgt af endnu 8 år i den nye told- og skatteregion. Robert Lauritsen har tidligere beskrevet sine oplevelser i den militære grænsekontrol i Padborg, hvor han aftjente sin værnepligt i 1955-56 (Zise 1985 s. 98-105). I denne omgang har han beskedent valgt at berette om sin ikke helt almindelige første chef. Forhåbentlig hører læserne næste gang lidt mere om Robert Lauridsen selv.

I sit otium i Væggerløse har Robert Lauritsen allerede kastet sig over mange gøremål. Redaktøren hefter sig især ved, at han er ivrig bridgespiller, har sporet sin kones slægt til fjerne tider og højst fortjenstfuldt har påtaget sig et nyt »job« som besøgsven i en frivillig organisation på Sydfalster kaldet Blæksprutten.

Et fattigt år

af Mikael Venge

For historikeren er det som juleaften, når et nyt bind af Kancelliets Brevbøger ligger på skrivebordet. Rigsarkivet startede serien for over 100 år siden, men nu ser det faktisk ud til, at man inden længe står ved det erklærede mål, 1660, selv om det kræver endnu ni bind. Kildematerialet i årene inden enevælden er så overvældende, at man må tage et år ad gangen, mens man i starten kunne spænde over fem år i hvert bind. Når vi alligevel ser optimistisk på værkets fremtid, skyldes det, at det har fået ny udgiver.

Ole Degn, velkendt i Zises spalter, der debuterer med dette bind, kan se tilbage på lidt af en kongerække af tidligere udgivere. Ikke mindst rigsarkivar Laurs Laursen tog et ordentligt hug og ekspederede over halvdelen af perioden, årene 1561-1626. Ole Degn er den 7. i rækken, og med lidt held bliver han også den sidste. Degn har nemlig med et snilde, der nok kan imponere en almindelig dødelig, formået at engagere sin pc'er som en aktiv medarbejder i udgivelsen og har sat den til at sortere og alfabetisere materialet. Det har gjort det menneskeligt muligt at få arbejdet fra hånden, når man nu engang ikke har den 7-21 arbejdsdag uden distraherende indslag af familiær art, som de gamle knarke for 100 år siden rådede over.

Ole Degn debuterer med året 1651. Vi er i svenskekrigenes epoke, og der synes nærmest at have rådet fattigdom i riget. Ustandseligt refereres til »den

sidste svenske fejde«. Torstensonkrigen sluttede seks år tidligere, men åbenbart har det voldt store vanskeligheder at komme på fode efter ødelæggelserne. Adelsvælden lakkede mod enden, kunne man lidt bagklogt tilføje. I Landskrone len i Skåne omtales mange sogne simpelthen som ruinerede og forladte af bønderne (s. 357-358). »I disse dyre åringer« lyder en anden klage (s. 368).

Set fra toldhistorien er der meget at hente netop i dette bind af Kancelliets Brevbøger. 1651 var året, da Heinrich Müller udnævntes til kronens generaltoldforvalter, som også den nyindførte accise, der har lagt navn til vort tidsskrift, sorterede under. Müllers instruks fylder hele fem sider i udgaven. Han lønnedes med en fyrstelig gage foruden andele af tolden og det konfiskerede gods. Intet under, at han snart blev en hovedrig mand. Arbejdstiden virker derimod nærmest nutidig. Bortset fra de tre timers middagshvil, som vore dages madkasser og kantinedrift sørgeligt nok har undergravet.

Ellers giver udgaven rig lejlighed til at kigge regeringen i kortene. Hvad stillede man op med den vestjyske præst (s. 345), der »med hug og slag har handlet ilde med en enke«? Vi tør slet ikke tænke på Ekstrabladets og menighedsrøddernes reaktion i dag. Kancelliet i 1651 noterede sig, at præsten og enken selv var kommet overens og afsagde den salomoniske kendelse: 20 sletdaler til hospitalet i Lemvig. Ledsa-

get af et formanende: for denne gang. Altså en betinget dom. Gentog præsten forestillingen, røg embedet, må vi tro. En pragmatisk og smidig forvaltning i en tid, hvor midlerne var knappe.

Den vanskelige opgave at sammenfatte et overvældende stof i korte og

klare referater er løst mesterligt af Ole Degn og hans mekaniske lærling.

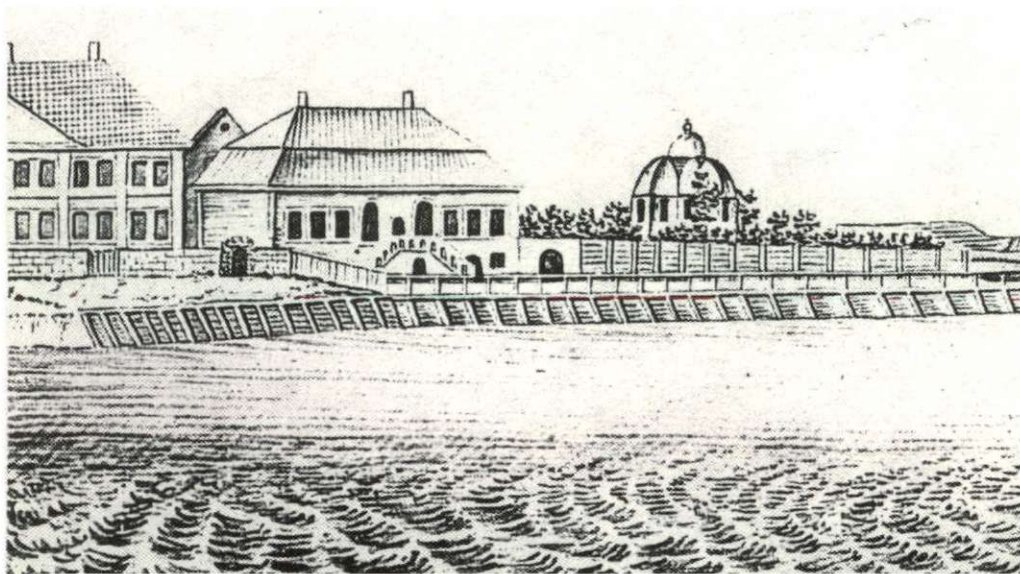
Kancelliets Brevbøger 1651 vedrørende Danmarks indre forhold. Udgivet i uddrag ved Ole Degn. Rigsarkivet, København 1996.

En gård i Helsingør

af Mikael Venge

Stephen Hansens palæ ligger meget iøjnefaldende ved kajen og er næst Kronborg det første, den rejsende skuer fra færgedækket. Nu har den åben-

bart stenrige Bergiafond købt palæet, restaureret det og sat en dygtig, ung kunsthistoriker til at skrive dets historie. Det er blevet en meget smuk bog,

De to naboer, Stephan Hansens palæ og Øresunds toldkammer. Adgangen fra stranden er spærret af en »toldmur«. Fra Rikke Tønnes' bog.

interessant også fra en toldhistorisk synsvinkel.

Den iøjnefaldende beliggenhed skyldes, at naboen, det gamle Øresunds Toldkammer, brutalt er opslugt af Helsingørs havn. Rikke Tønnes henviser pænt til Lars Bjørn Madsens glimrende skrift, publiceret af vort selskab i 1991, men desværre har hun ikke brugt hans artikel i Zise 1984, som går meget grundigere til værks. Madsen og Tønnes gør sig ellers nogle af de samme tanker. Begge kvier sig ved at se den ganske ukendte murermester Basse som op-havsmand til det fornemme bygningsværk, opført i udsøgt rokokostil 1740-1741. Madsen taler om »den endnu uløste gåde«, mens Tønnes som noget nyt peger på den franske billedhugger Le Clerk, der var i Danmark for at forestå udsmykningen af det nye Christiansborg. En fin teori, der giver hende

lejlighed til at brillere som kunsthistorisk ækvilibrist, eftersom begge bygningsværker, Christian VI's Christiansborg og Øresunds Toldkammer, er forsvundne.

Til gengæld står Stephen Hansens gård, opført 1759-1764, og arkitekten er velkendt: Philip de Lange. Rikke Tønnes' skarpsindige udredning af Langes virksomhed som bygmester, af bygherren, storkøbmanden og våbenfabrikanten Stephen Hansens baggrund og hans motiver til at opføre palæet forbigås her. Blot garanterer vi, at læsere, der interesserer sig for Helsingør og for 1700-tallets bygningskultur, vil elske bogen.

Rikke Tønnes: Stephen Hansens palæ. Bygherren – Arkitekten Philip de Lange – Livet omkring et helsingørsk handelshus. Med fotografier af Jakob Skou-Hansen. Arkitektens forlag 1997.

Flere nørrejske toldkamre

af Mikael Venge

Lørdag den 3. april 1841 blæste en frisk kuling ind gennem Limfjorden. Den kom fra nord-nordvest og ledsagedes af spredte byger. Måske ikke den store sensation, men i hvor mange nationer har man så detaljeret rede på farvandsudsigterne for 150 år siden?

Eksemplet stammer fra en patruljejournal, ført om bord på toldvagtskibet

Thyborøn, der krydsede i Limfjordens vestlige del. Når det i 1841 var interessant for en toldkrydser at observere skibsfarten her, skyldtes det, at der efter stormfloden i 1825 var opstået en kanal mellem Vesterhavet og Limfjorden, som ellers siden vikingetiden havde været et lukket farvand. Overskriften i patruljejournalen lyder meget

Hack Kampmanns flotte Viborg Toldkammer, der måtte vige pladsen for en parkeringsplads. De to søjler blev dog bevaret og er nu opstillet i Stiftsmuseets have, hvor Bente Borg Sørensen fandt dem i denne sommer (1998). Foto i »Nørrejske toldarkiver«.

sigende: »Det `passerede i og ved Agger Canal«.

Lørdagens oplevelser hin aprildag i 1841 sluttede i øvrigt ikke med den friske kuling. Krydstoldbetjent Peder Lund noterer videre med sirlig skøn-skrift om intet mindre end en geofysisk sensation. »Om eftermiddagen klokken 3½ mærkedes et stærkt stød i skibet«, hedder det, men først næste dag fik Peder Lund forklaringen, da en skipper Bladt kom om bord og fortalte, at der havde været et jordskælv omkring Lemvig og i det sydlige Thy.

Patroljejournalen fra vagtskibet ved Agger kanal stammer mærkværdigvis fra Nykøbing Mors toldkammers arkiv, skønt farvandet ellers sorterede under Thisted toldsted, og Nykøbing Mors toldsted først blev oprettet nogle måneder senere den 10. august 1841. Her står vi overfor et lille mysterium, som fremtidig forskning må opklare. Bolden være hermed givet op.

Notatet om jordskælvet er en af de mange velvalgte illustrationer i Ole Degns registrant over toldarkiver fra Viborg amtskommune. Den lidt naive redaktør har allerede anmeldt et par af Degns nørrejyske registranter, som blev omtalt i begejstrede vendinger (Zise 1997 s. 118-119). Det viser sig, at den myreflittige Degn for længst har publiceret endnu to. De præges begge af samme høje standard og kan i virkeligheden læses som portrætter af en svunden epokes toldkamre og told-distrikter.

Nykøbing Mors kan dog ikke have været noget dårligt toldsted, selv om det gode vagtskib Thyborøn ikke hørte hjemme her. På et gammelt fotografi ses en velnæret toldforvalter, der meget

karakteristisk står og holder om et redskab til at måle østers med (cigaren har han dog lagt). Degn oplyser, at han var blevet ansat som toldfuldmægtig i Korsør i 1848, men fuldmægtigen skal nok tages med et gran salt. Dengang var han nemlig kun 13 år. Den digre toldforvalter hed Neidhardt og kom til at virke i toldetaten i 58 år, indtil han faldt for aldersgrænsen. Han levede imidlertid helt til 1928 og kunne altså under Staunings første ministerium prale af, at han var født under den enevældige Frederik VI og havde levet under seks konger.

Nykøbing Mors kan endvidere bryde sig af noget nær Danmarks flotteste toldkammerprospekt, malet af en stedlig toldbetjent kort efter toldstedets oprettelse i 1841 og gengivet på forsiden af dette nummer. Men arkivalsk er toldstedet ikke noget forbillende. Som det noble menneske, han er, nøjes Degn diskret med at bemærke, at arkivet set i forhold til befolkningstallet hører blandt de dårligt bevarede. Et pænere udtryk for, at man rask væk har kørt de gamle papirer på lossepladsen.

Redaktøren mindes uvilkårligt nu afdøde Børge Untidt, der i sin tid levede nogle af de bedste erindringsartikler, der har været bragt i Zise. Børge Untidt sluttede karrieren som distrikts-toldchef i Thisted, og måske ærer vi en forkert, men jeg noterer i hvert fald med tilfredshed, at Thisted hædres med et arkivalsk ridderslag af Ole Degn. Arkivet fra Thisted toldkammer fremhæves som særlig velbevaret og velordnet. Landsarkivet har derfor valgt at benytte det som en art model ved at bevare syndfloden af cirkulærer

og tryksager i dette arkiv, mens den kasseres i alle andre.

Thistedts gamle, klassicistiske toldkammer lå smukt ud til havnen, som det dengang var en selvfølge. I dag kan vi korse os over, at det blev revet ned, men afløseren, et florentinsk renæssancepalads fra 1885, er bestemt også et markant bygningsværk. Værre står det til i Ole Degns egen hjemby, Viborg, hvor han lidt beskæmmet må tilstå, at byens pompøse toldkammer, opført af toldetatens hofarkitekt Hack Kamp-

mann i 1910, blev nedrevet midt i 1980'erne for at gøre plads til en parkeringsplads. I 1986 udkom der et nydeligt værk om det svenske toldvæsens bygninger. Tør man mumle, at det er på tide, at vi får et samlet værk om den danske toldetats mange bygningsværker?

Nørrejske toldarkiver for 1969 2. Viborg amtskommune. Landsarkivet for Nørrejylland 1987. - 3. Århus amtskommune. Landsarkivet for Nørrejylland 1993.

Bornholmske erindringer

af Mogens Lau

I 1975 udkom toldinspektør Fr. Teists erindringer »...og Hammerfyret svandt i natten«. Bogen foregriber på sin vis stiftelsen af Toldhistorisk Selskab tre år senere, idet Teist beretter om stiftelsen af Bornholms Samfund i 1905, der kom til at udgive Bornholmske Samlinger. Teist var selv en af initiativtagerne, og Bornholms Samfund blev stiftet på hans kontor på Rønne toldkammer.

Teist var toldinspektør på Bornholm 1897-1906. Bogen består af uddrag af de mange breve til moderen og en ældre søster, der er bevaret, og som hans søn, højesteretssagfører Fr. Teist, har samlet og kommenteret. I 11 kapitler belyses levevilkår for en provinsembedsmand omkring århundredskiftet. Enevælden var ikke langt borte, og systemskiftet i

1901 og afstanden mellem de fødte bornholmere og embedsværket anes tydeligt mellem linierne.

Efter en beskrivelse af Teists ankomst til Bornholm og brylluppet med amtsforvalter Lerches datter Harriet, er der et kapitel om livet på toldkammeret og på havnen. »Gamle toldassistent Lund er som sædvanlig listet hjem til eftermiddagskaffen, og Pihl og Bruun sidder med guldressede huer og lange piber i vore havelænestole foran bygningen og ser på et halvt hundrede svenske fiskerbåde«, hedder det. Dengang bestod hele toldvæsenet på Bornholm af »kun 30 embeds- og bestillingsmænd«. Meget har unægteligt ændret sig.

Teist undrer sig over bornholmernes natur. »Bornholmerne er mærkelige. De

Frederik H. Teist (1863-1936) som nyudnævnt, bornholmsk toldinspektør 1897. 1906 blev han toldinspektør i Randers, men sluttede karrieren som toldkasserer i Odense. Under hele sin løbebane bevarede han interessen for Bornholm. Familiefoto fra bogen.

sidder stille som i en kirke, ikke et smil, men følger talerne for og imod med dyb interesse», skriver Teist om et stort møde om en udvidelse af havnen, han ledede. Måske afslører han mere om sig selv end om bornholmerne! Også vejret kommenteres flittigt. Teist havde sikkert andet at skrive om, men vejret var det helt afgørende og ukontrollable vilkår for den livsvigtige kommunikation med omverdenen.

Et kapitel skildrer arbejde, organisation, lønforhold og datidens personalebedømmelse, konduitelisterne. »Jeg har

kun sagt godt om dem alle sammen«, skriver Teist og beretter om et problem med en budgetoverskridelse på 18 øre og et påtrængende etikettespørgsmål i anledning af Christian IX's død. Skulle der bruges sort lak? Retfærdigvis bør det nævnes, at generaldirektoratet i udstrakt grad anvendte Teist som »ekspert« i mere principielle sager, der indebar toldmæssige og juridiske problemstillinger.

Dengang som nu forekom organisationsændringer, men i 1903 kunne Teist lettet konstatere: »Gudhjem er opslået til besættelse. Dermed er det givet, at slet intet bornholmsk toldsted bliver nedlagt, og det går mig altså som Per Degn, at jeg ikke efterlader mit embede ringere til min eftermand«. Teist forsøger tillige at forlige to kamphaner, inden deres sag når ind til centraladministrationen, og bogen tegner i det hele taget et sympatisk billede af mennesket Teist. Dog kunne jeg godt have ønsket disse to kapitler udbygget med flere citater.

Et kapitel er viet inspektionsrejser til Christiansø og strandingsforretninger, der udgjorde en betydelig del af toldinspektørens arbejdsområde. For den, der er interesseret i redningsvæsenet og de ofte dramatiske og tragiske strandinger, er der mange detaljer at hente. I de ni år, Teist fungerede på Bornholm, forekom der omkring 60 strandinger. Udenfor toldvæsenet omtales hans hverv i karantænevæsenet og som statens repræsentant i de bornholmske jernbaner.

Bogen slutter med nogle mere intime skildringer af dagligliv og selskabelighed. I november 1903 skriver Teist i anledning af, at Rønnes brønde var blevet erstattet af byens første vandværk: »I

mit venteværelse på toldkammeret får jeg en elegant fajancekumme. Vi bliver så rene, så rene«. Det kunne nok være påkrævet, da de øvrige sanitære installationer lod vente på sig.

Teist nåede på Bornholm at få udgivet det vægtige kildeskrift »Af det dansk-norske Toldvæsens Historie i det 18. Aarhundrede« (1905). Hans erindringer er blevet til en særdeles læseværdig skildring, der tager læseren ved hånden og

fører ham eller hende tilbage til den tid, hvor tjenesterejser foregik i hestevogn med fodpose, hvor man klarede sig uden elektricitet, mens borgerskabets selskabelige ritualer til gengæld var mere udtalte end i dag.

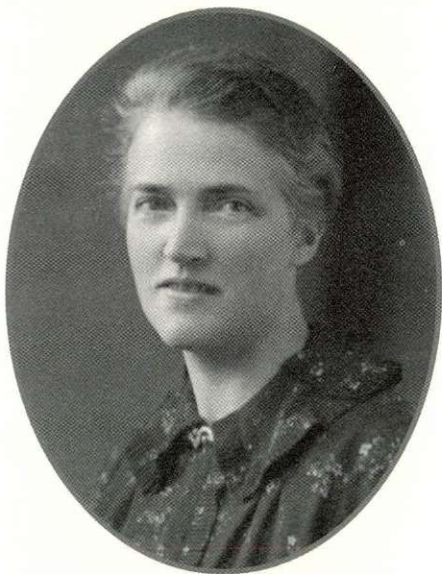
Fr. Teist: ...og Hammerfyret svandt i natten. Af en bornholmsk embedsmands breve omkring århundredskiftet. Bornholms Tidendes forlag 1975.

Toldvæsenet og kvinderne

af Karen Hjorth

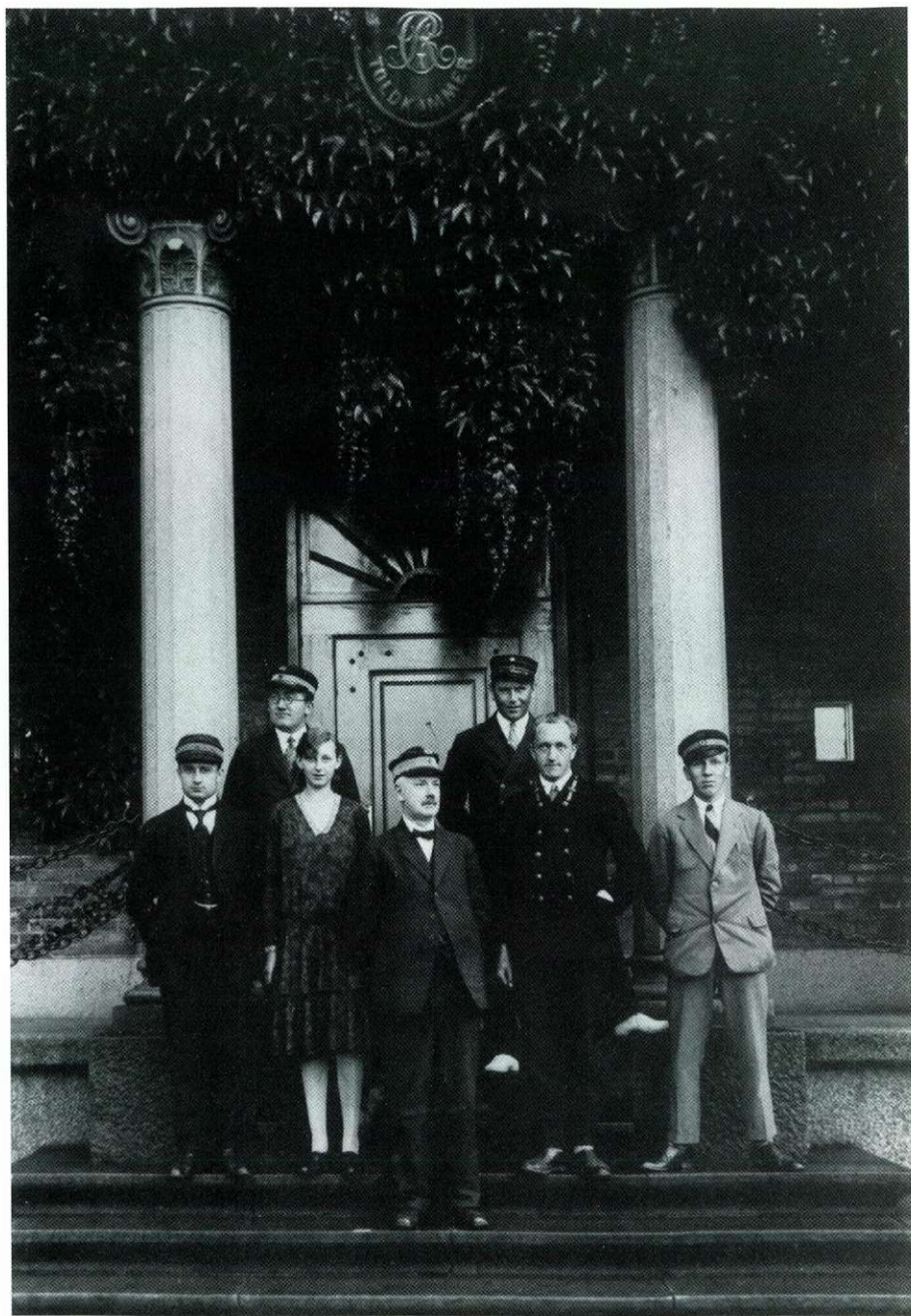
I 1943 skrev en far til Tolddepartementet for at få oplysninger om ansættelsesmulighederne for unge damer ved toldvæsenet. Hans datter, der var ved at afslutte nysproglig studentereksamen, ville gerne ansættes i det danske toldvæsen. Hun var en stilfærdig og overordentlig pålidelig pige, der ikke ønskede at studere videre. Han støttede meget hendes lyst til toldvæsenet, fordi hun fuldstændig manglede albuer og derfor var »lidet egnet for det praktiske liv«. Men altså nok egnet for toldvæsenet. Tolddepartementet svarede pænt med oplysninger om betingelserne for ansættelse, og mere kom der ikke ud af den sag.

Noget på kontor var et acceptabelt erhverv for borgerskabets døtre, og toldvæsenet var en respektabel etat. Man kunne blive fast ansat med pension. Erhvervsvejledninger for unge piger fra

Ungdomsfotografi af Inga Drewsen Gronenberg, der som toldkasserer var chef for Toldregnskabsførerkontoret i Esbjerg. Inga Gronenberg var selv tolderdatter og blev som 19-årig ansat som toldmedhjælper i Odense.

slutningen af 1920'erne forklarede, at man kunne blive kontorist i etaterne. Dertil krævedes ingen forudgående

eksamen. Ville man derimod i assistentklassen, krævedes mindst realeksamen for at blive elev, og kvinder måtte hellere tage studentereksamen for at stå bedre i kapløbet om de få stillinger. Kom man ind, fik man en omfattende praktisk og teoretisk uddannelse og kunne avancere. Men der var mange ansøgere til de få advancementsstillinger.

Så vidt erhvervsvejledningen. Hvad ingen rigtig vidste udenfor toldvæsenet var, at det netop i disse år var næsten umuligt for kvinder at blive antaget som elever i assistentlinien. Formelt var kvinder og mænd stillet lige. Det havde de været siden loven om lige adgang til stillinger i stat og kommuner fra 1921. Loven fik imidlertid i toldvæsenet den stik modsatte virkning. Man holdt simpelthen op med at ansætte kvinder i toldelevstillinger. En bemærkelsesværdig reaktion – også set i lyset af, at toldvæsenet tværtimod havde udmærket sig tidligere ved en progressiv holdning og fra århundredskiftet i meget stort antal havde antaget kvindelige elever.

Der slap ikke en eneste kvinde ind i de følgende 11 år. Men så kom den nye tjenestemandsslov i 1931, der fastsatte, at man kunne søge om at gå fra kontorist-

linien til assistentlinien. Så godt som alle toldkontorister var på dette tidspunkt kvinder. Nogle af dem greb denne mulighed, og meget forsigtigt tillod man i de følgende år to kvinder om året at overgå fra kontorist til toldelev.

Hvilke kvalifikationer skulle de nye, kvindelige elever have? I sin støtte til en ansøgning fra 1932 skrev toldkasserer A.V.J. Withpetersen, at den unge dame var usædvanlig dygtig, interesseret og tiltalende. Nu ville hun gerne være toldassistent, men det var ikke af ærgerrighed eller egoistisk ønske om større indtægt, men alene for at kunne være til større økonomisk støtte for sine nærmeste. Som følge heraf kunne han på det varmeste anbefale ansøgningen. Det er tvivlsomt, om en ung mand ville blive anbefalet til en elevstilling med de samme argumenter. Han ville formentlig heller aldrig bruge dem.

Toldvæsenets holdning overfor kvinders ansættelse beskriver en mærkværdig kolbøtte. Fra en strålende begyndelse omkring 1900, som er opsigtsvækkende i en så gammel, traditionsrig og selvsagt mandsdomineret etat, svingede man fra 1922 over til en uforfalsket diskrimination af den kvindelige

Viborg toldkammers personale omkring 1930. Billedet er i én henseende bemærkelsesværdigt. Kvindelige toldassistenter på den tid var en absolut sjældenhed. Efter en strålende begyndelse omkring 1900 var toldvæsenet i 1920'erne svinget om til en uerklæret, men meget konsekvent diskrimination af kvinderne. Toldassistent Gunild Koed, gift Lind, der poserer stolt sammen med kollegerne, forlod i øvrigt toldvæsenet kort efter, at hun var blevet gift. Til højre for hende står toldforvalter O. Hærvigen, født 1867, mens den barhovede herre i uniformsjakken må være den ene af de to mandlige toldassistenter. Den anden står formentlig til venstre for fru Lind. De to unge mænd må være toldmedhjælperne, der var i begyndelsen af 20'erne. Bagest til højre toldpakhusarbejderen (Told • Skat-museet). Bemærk de flotte søjler, der mirakuløst overlevede som de eneste, da toldkammeret blev revet ned.

arbejdskraft i assistentlinien. Denne holdning holdt sig meget længe. De kvindelige toldere fra 1900 til 1950 var på mange måder ret enestående.

»Tolder og kvinde« af Karen Hjorth udgives af Told- og Skattehistorisk Selskab og udkommer i dette efterår. Bogen anmeldes i næste nummer af Zise.

Tolder, patriot og gøgler.

Knud Bros nye erindringer

af Mikael Venge

Alle ansatte i Told & Skat kender vel den lette befrielse, der breder sig, når professionen dæmrer for et fremmed selskab. I sine erindringer giver Knud Bro opskriften på, hvorledes han i sit lange tolderliv tacklede situationen. Utallige gange er han blevet mødt med svedne grin og mumlen om toldere og syndere. Som bibelkyndig fandt han det rette svar: »Husk på, at det var toldereren, der blev lovet frelse i de evige boliger, mens farisæere og hyklere blev sat udenfor«. Replikken medførte uvægerligt, at samtalen drejede han på andre emner. Om trick'et virker i vor ukristelige tidsalder, tør anmelderen ikke afgøre, men i en nødssituation kunne det være et forsøg værd.

Knud Bros tolderindringer blev udgivet i 1989, og den nu 89-åriges nye erindringer rummer selvsagt ikke de store overraskelser. Naturligt nok vir-

ker de umiddelbart mindre akkurate, når man kender forgængerer, men til gengæld bedre fortalt. Pudsigt nok også lidt mere tilknappe og »told-saglige«, hvor de rigtige toldererindringer fortæller mere løst og fast om Bros privatliv.

Et langt og begivenhedsrigt liv og en levende personlighed kan ikke undgå at fængsle læseren, og anmelderen greb sig da også i at sluge bogen. Karrieren, der i visse faser mindede om St. Jørgens kamp mod mange drager, er det grundlæggende tema, men det akkompagneres af muntre glimt fra hæren, spejderkorpsen og et succesrigt virke som entertainer. Den nidkære og dybt kristne toldembedsmand besad åbenlyst et talent for gøgl, der under andre omstændigheder kunne have vundet ham folkeyndest på de skrånede brædder. Erindringerne – de nye – slutter med Knud Bros deltagelse i modstandsbevægelsen. En række top-poster i efterkrigstidens toldetat og en 10-årig lokalpolitisk løbebane som borgmester er altså endnu uskrevne kapitler i Knud Bros personlige saga, som mange læsere nok gerne så nedfældet.

Knud Bro: De gode græd og de onde lo. Blade af min dagbog, da Danmark var i krig. 208 sider. Lohses forlag, 1998.

Skat på jord

Seks flotte plancher turnerer i øjeblikket på told- og skatteregionerne. Told•Skat-museets nye udstilling demonstrerer beskatning af jord, som forfølges helt tilbage til middelalderens leding, plovskat og tiende. Museet har meget pædagogisk valgt at illustrere udviklingen på et bestemt areal, bebyggelsen Hasseris

ved Ålborg. I dag et fashionabelt villa-kvarter, tidligere kendt som Ålborg ladegårds matrikel nr. II, men dyrket og bebygget siden oldtiden. Told•Skat-museets leder, Holger Mun-chaus Petersen, fortæller, at indgangsvinklen har været vor tids ejendomsvurdering samt de store matrikuleringer i 1844 og 1688.

»Leif« vender tilbage! For et år siden berettede redaktøren lidt famlende om kapringen af told-væsenets patruljebåd i 1944, men heldigvis skrider forskningen fremad. I næste nummer giver Holger Munchaus Petersen en mere sagkyndig og velunderbygget version af den dramatiske episode under den tyske besættelse.

Indhold

Forord og forside 87

Ole Degn:

Svigefulde Øresundsregnskaber. Lensregnskaber og Øresundstoldregnskaber 1634-43 . . 93

Peter Søndergaard:

Toldmedhjælper i Lemvig . . . 99

Robert Lauritsen:

Drikker knægten? 107

Mikael Venge:

Et fattigt år 112

Mikael Venge:

En gård i Helsingør 113

Mikael Venge:

Flere nørrejyske toldkamre . . 115

Mogens Lau:

Bornholmske erindringer . . 117

Karen Hjorth:

Toldvæsenet og kvinderne . . 119

Mikael Venge:

Tolder, patriot og gøgler.

Knud Bros nye erindringer . . 122

Skat på jord 123